

ГЕНДЕРНЕ МАРКУВАННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: МІЖ МОВНОЮ НОРМОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІННОВАЦІЄЮ

У сучасному німецькомовному просторі гендерне маркування стало не лише мовним, а й соціально-дискурсивним феноменом. Йдеться не просто про вибір між формами *Studenten*, *Studentinnen und Studenten*, *Studierende*, *Studentinnen** чи *Student:innen*, а про ширшу напругу між усталеною орфографічною нормою, реальною мовною практикою та суспільним запитом на інклюзивність. Офіційна позиція Ради з німецького правопису полягає в тому, що справедливе щодо гендеру мовлення має звертатися до всіх людей, однак це завдання не може бути розв'язане винятково орфографічними засобами; водночас такі внутрішньословесні знаки, як зірочка, двокрапка чи підкреслення, не були включені до офіційного зводу правопису, а сам розвиток норми в цій сфері визнано незавершеним і таким, що ще перебуває в русі (Rat für deutsche Rechtschreibung, 2023, S. 1–2).

Актуальність дослідження зумовлена тим, що саме медіа сьогодні є одним із головних майданчиків апробації нових гендерно чутливих форм. У пресі, цифрових виданнях, вакансіях, університетській комунікації та публічних інституційних текстах співіснують кілька моделей: **генеричний маскуліну** (*die Studenten*), **парні форми** (*Studentinnen und Studenten*), **нейтралізація** (*Studierende*, *Lehrkräfte*, *Fachpersonen*), **форми з гендерною зірочкою** (*Studentinnen**), **форми з двокрапкою** (*Student:innen*), а також нові комбіновані стратегії на кшталт *jede:r*, *ein:e Bewerber:in*, *Kolleginnenkreis**. Саме ця варіативність і робить гендерне маркування показовою зоною сучасного мовного зсуву (Michaux et al., 2021, S. 34–36; Ochs, 2026, S. 1–5).

Метою цих тез є з'ясування того, як у сучасній німецькій мові функціонують основні моделі гендерного маркування, які з них найактивніше входять у медійний ужиток, де проходить межа між нормою та інновацією, а також які лінгвістичні й соціальні наслідки має їх використання. Матеріал дослідження становлять сучасні наукові праці з гендерної лінгвістики, корпусно орієнтовані студії німецькомовної преси, а також приклади з реального медійного вжитку, проаналізовані в цих працях. Методологічно дослідження поєднує описовий, структурно-морфологічний, функціонально-прагматичний і дискурс-аналітичний підходи.

Першим полюсом аналізованої опозиції є **мовна норма**, репрезентована передусім традиційною орфографією та інституційними настановами. У цьому полі найбільш прийнятними залишаються або генеричний маскуліну, або парні форми, або лексична нейтралізація. Наприклад, у нормативно обережному стилі найчастіше рекомендують форми *Studentinnen und Studenten*, *Lehrerinnen und Lehrer*, *Bürgerinnen und Bürger*, а також нейтральні іменники на зразок *Studierende*, *Lehrkräfte*, *Beschäftigte*, *Wahlberechtigte*. Такі варіанти сприймаються як менш конфліктні, більш читабельні та ближчі до звичного мовного стандарту, особливо в офіційній, адміністративній та освітній комунікації (Michaux et al., 2021, S. 38–40).

Другим полюсом є **соціальна інновація**, що виявляється у формуванні нових графічних і морфосинтаксичних моделей. Найвідомішими серед них стали **Gendersternchen** (*Studentinnen**) і **Doppelpunkt** (*Student:innen*). Сучасні корпусні дані свідчать, що ці моделі вже не є випадковими експериментами: у великому дослідженні німецькомовних пресових текстів було проаналізовано 22 407 типів і 225 255 уживань персональних назв із внутрішніми гендерними знаками, причому Genderstern і Doppelpunkt належать до найчастотніших небінарно орієнтованих варіантів. Водночас автор дослідження показує, що ці форми значною мірою інтегруються в німецьку словотвірну систему й демонструють ознаки продуктивності, а не суто графічної випадковості (Ochs, 2026, S. 1–5, 11, 21–23).

З погляду морфології це особливо важливо, бо традиційна критика Gendersternchen і Doppelpunkt часто зводилася до твердження, що вони є «чужорідними» для німецької мовної системи. Проте сучасні дані показують, що форми на кшталт *Schülerinnen**, *Mitarbeiter:innen*, *Professor:innen*, *Autorinnen** і навіть сингулярні конструкції типу *ein:e Student:in* або *jede:r Bewerber:in* поводяться як системні, серійно відтворювані моделі. У корпусних дослідженнях зафіксовано, що такі форми найчастіше з'являються в множині, але також виробляють відносно стабільні синтаксичні поєднання в однині, особливо з двокрапкою, яка часто вважається технічно зручнішою й доступнішою для цифрового озвучення (Ochs, 2026, S. 21–23).

Практичний аналіз свідчить, що різні моделі гендерного маркування мають різні функції. **Генеричний маскуліnum** формально претендує на узагальнення, але психолінгвістичні дослідження показують його маскуліний зсув: навіть у нібито родовому вживанні такі форми частіше активують у свідомості чоловічі референти. Це означає, що речення на зразок *Die Studenten schrieben die Prüfung*, *Die Professoren diskutierten das Konzept*, *Die Wähler entscheiden am Sonntag* не є нейтральними в когнітивному сенсі такою мірою, як це довго припускалося (Schmitz et al., 2023, S. 26).

Саме тому парні форми типу *Studentinnen und Studenten*, *Professorinnen und Professoren*, *Leserinnen und Leser* виконують функцію **експліцитної видимості**. Вони чітко позначають дві гендерні групи й довгий час залишалися найпоширенішою компромісною стратегією. Однак практичне обмеження таких форм полягає в їхній громіздкості, особливо в довгих текстах. Наприклад, послідовне повторення конструкцій *die Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter des Unternehmens*, *alle Bürgerinnen und Bürger der Stadt*, *jede Lehrerin und jeder Lehrer* знижує ритмічну економію тексту. Саме тому в сучасних медіа дедалі частіше вдаються або до нейтралізації, або до чергування різних стратегій (Michaux et al., 2021, S. 39–40).

Нейтралізовані форми, як-от *Studierende*, *Lehrende*, *Mitarbeitende*, *Forschende*, *Beschäftigte*, мають важливу перевагу: вони одночасно зберігають відносну відповідність нормі, уникають графічної конфліктності та забезпечують інклюзивність без подвійного називання. У медійному та інституційному стилі вони часто є найфункціональнішим рішенням. Приміром, замість *die Studenten der Universität* дедалі частіше пишуть *die Studierenden der Universität*; замість *die Teilnehmer* — *die Teilnehmenden*; замість *die Wähler* — *die Wahlberechtigten*. Утім, нейтралізація не завжди можлива без семантичних втрат, оскільки не кожне позначення

особи має природний нейтральний відповідник, а деякі форми змінюють аспектуальне чи стилістичне значення (Bross, 2024, S. 38–42).

Особливо показовими є так звані **проблемні контексти** гендерного маркування. Пілотне дослідження Франка Бросса показало, що мовці далеко не завжди однаково сприймають усі позиції в тексті як релевантні для гендерного переписування. Зокрема, складні слова з першим компонентом на позначення особи — *Lehrerzimmer*, *Besuchereingang*, *Benutzeroberfläche* — часто не відчуються як місця, де гендерне маркування необхідне, бо перший компонент у них уже не інтерпретується як самостійна референція до конкретної особи. Так само епіцени на кшталт *Gast* або займенники в узагальнених позиціях не завжди сприймаються учасниками як першочергові об'єкти для гендерної модифікації. Отже, практична реалізація гендерно чутливого письма є значно складнішою, ніж механічна заміна всіх маскулінних форм (Bross, 2024, S. 38–42).

Ще один важливий аспект — **медійна інституціоналізація інновацій**. На матеріалі газети *Die Zeit* було показано, що з 2018 року видання цілеспрямовано використовує не лише звичні парні форми, а й **альтернуючі подвійні форми**, як-от *Ärztinnen und Pfleger*, *Biologen oder Chemikerinnen*. Такі моделі порушують традиційну симетрію *чоловіча форма + жіноча форма* і в такий спосіб демонструють, що видимість може створюватися не лише через фіксовану послідовність. У корпусі цього видання за 2000–2023 роки було виявлено 975 таких альтернуючих форм, тоді як традиційні парні форми на кшталт *Leserinnen und Leser* залишалися значно частотнішими. Це свідчить про поступову диференціацію інклюзивних стратегій у якісній пресі (Ochs, 2025, S. 97–98).

Суспільна дискусія навколо *Gendersternchen* і *Doppelpunkt* часто спирається на аргумент про нібито різке ускладнення тексту. Проте емпіричні дослідження дають значно стриманішу картину. У великому аналізі німецьких пресових текстів було встановлено, що при переході до гендерно інклюзивного формулювання зміни торкнулися б у середньому лише 0,95 % усіх слововживань, а близько третини текстів не потребували б жодних змін узагалі. Це означає, що уявлення про «тотальне ускладнення» мови часто перебільшене й не підтверджується реальним кількісним матеріалом (Müller-Spitzer et al., 2024, pp. 1, 7–10).

Не менш показові й експериментальні дані щодо сприйняття форм із гендерною зірочкою. У психолінгвістичному дослідженні форм на кшталт *Lehrerin** було виявлено дуже високий рівень прийнятності таких слів як повноцінних німецьких одиниць; після контролю довжини слова не було зафіксовано істотного погіршення лексичного доступу порівняно з іншими формами. Автори дійшли висновку, що *Genderstern* не створює того рівня «мовного збою», який часто йому приписується в публіцистичній полеміці (Ferstl & Nübling, 2024, S. 276–277, 280).

Окремо варто зупинитися на **усному мовленні**, оскільки гендерне маркування в німецькій — це не тільки письмова проблема. Усною відповідністю *Genderstern*, *Gender-Gap* і *Doppelpunkt* часто виступає **гортанна змичка**: *Student[?]/innen*. Дослідження з майже тисячею респондентів показало, що саме усне гендерування загалом сприймається позитивніше, ніж це зазвичай уявляється в публічній дискусії, однак гортанна реалізація лишається поляризованою. Найвищу підтримку мають нейтральні форми та парні називання, тоді як глотальний варіант оцінюється суперечливо; крім того, жінки статистично

позитивніше оцінюють гендерно інклюзивні моделі, ніж чоловіки (Michaux et al., 2021, S. 35–40).

На підставі проаналізованого матеріалу можна виокремити чотири основні функції гендерного маркування в сучасній німецькій мові. Перша — **референційно-інклюзивна**: форми на кшталт *Studentinnen und Studenten*, *Studierende*, *Student:innen* прагнуть охопити ширше коло адресатів, ніж генеричний маскуліnum. Друга — **символічно-видимісна**: особливо це стосується *Gendersternchen* і *Doppelpunkt*, які не просто називають, а й демонструють ідеологічну та соціальну позицію тексту. Третя — **метапрагматична**: вибір форми сигналізує, до якого дискурсивного поля належить автор — нормативно-консервативного, адміністративно-компромісного чи інклюзивно-активістського. Четверта — **мовно-інноваційна**: нові форми виступають лабораторією змін, де відпрацьовуються потенційні майбутні норми (Kolek, 2019, pp. 118–140; Ochs, 2026, S. 1–5).

Отже, гендерне маркування в сучасній німецькій мові справді розташоване **між мовною нормою та соціальною інновацією**. З одного боку, офіційна орфографія поки не кодифікувала внутрішньословесні знаки на кшталт зірочки чи двокрапки; з іншого — реальна мовна практика преси, університетів та публічних інституцій уже демонструє їх системне функціонування. Найбільш стабільними та комунікативно ефективними наразі видаються три стратегії: **нейтралізація** (*Studierende*), **парні форми** (*Bürgerinnen und Bürger*) та **вибіркове використання *Doppelpunkt* / *Genderstern*** у тих середовищах, де важливе експліцитне включення небінарних ідентичностей. Таким чином, ідеться не про руйнування мови, а про її адаптацію до нових соціальних умов, причому ця адаптація вже має відчутне корпусне, експериментальне та дискурсивне підтвердження (Rat für deutsche Rechtschreibung, 2023, S. 1–2; Müller-Spitzer et al., 2024, pp. 1, 7–10; Ochs, 2026, S. 1–5).

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що гендерне маркування в сучасній німецькій мові вже не можна зводити до маргінальної графічної моди. Воно є повноцінним об'єктом сучасної лінгвістики, оскільки поєднує морфологічні, психолінгвістичні, соціолінгвістичні та дискурс-аналітичні параметри. Генеричний маскуліnum дедалі частіше проблематизується через когнітивний маскулінний зсув; парні форми й нейтралізація залишаються найстабільнішими компромісними моделями; *Gendersternchen* і *Doppelpunkt* демонструють зростання продуктивності, особливо в медійному письмі; аргумент про непридатність або нечитабельність інклюзивних форм не знаходить однозначного підтвердження в емпіричних дослідженнях. Саме тому подальше вивчення гендерного маркування має здійснюватися не в площині емоційної полеміки, а в межах корпусно верифікованого й функціонально орієнтованого мовознавчого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bross, F. (2024). *Gendern in der Praxis: Eine Pilotuntersuchung zur Wahrnehmung gender-relevanter Kontexte*. Sprachreport, 40(2), 38–42.
2. Ferstl, E. C., & Nübling, D. (2024). Sonderzeichen als typographische Kennzeichnung geschlechtersensiblen Sprachgebrauchs: Linguistische Überlegungen und experimentelle Befunde zum Genderstern. In S. Krome, M. Habermann, H. Lobin, & A. Wöllstein (Hrsg.), *Orthographie in Wissenschaft und Gesellschaft: Schriftsystem – Norm – Schreibgebrauch* (S. 259–284). De Gruyter.

3. Kolek, V. (2019). Discourse of non-heteronormative labelling in German-language press: The case of *Gendersternchen*. *Slovenščina 2.0*, 7(2), 118–140.
4. Michaux, V., Méndez, J., & Apel, H. (2021). *Mündlich gendern? Gerne. Aber wie genau? Ergebnisse einer Akzeptanzuntersuchung zu Formen des Genderns in der Mündlichkeit*. *Sprachreport*, 37(2), 34–41.
5. Müller-Spitzer, C., Ochs, S., Koplenig, A., Rüdiger, J. O., & Wolfer, S. (2024). *Less than one percent of words would be affected by gender-inclusive language in German press texts*. *Humanities and Social Sciences Communications*.
6. Ochs, S. (2025). *Ärztinnen und Pfleger, Biologen oder Chemikerinnen: Alternierende Doppelformen als Mittel genderinklusive Sprache in Die Zeit*.
7. Ochs, S. (2026). *Die morphosyntaktische Integration neuer Gendersuffixe: Eine korpusbasierte Analyse deutschsprachiger Presstexte*. *Gender Linguistics*, 2, 1–33.
8. Rat für deutsche Rechtschreibung. (2023, 15. Dezember). *Geschlechtergerechte Schreibung: Erläuterungen, Begründung und Kriterien*.
9. Schmitz, D., Schneider, V., & Esser, J. (2023). *No genericity in sight: An exploration of the semantics of masculine generics in German*. *Glossa Psycholinguistics*, 2(1), 12, 1–33.